

YUĞUR (SARI UYGURLAR) ÜZERİNE NOTLAR*

RAHİLE DAVUT – KOMUNA CANBUZ

Yuğurlar esasen Kansu'daki Sunan Yuğur Özerk Nahiyesinde yerleşmişlerdir. Onlar bugünkü Uygurlarla soydaş olup, tarihte “Sarı Uygurlar” diye de adlandırılmışlardır. 1953 yılında Sunan Yuğur Özerk Nahiyesinin tesisi öncesinde bir anlaşmayla “Uygur” isminin yerine bu ismin ahenk tercümesi olan “Yügu” (zengin, sağlam anlamındadır)nun millet adı olarak kullanılması kararlaştırılmıştır.

Sunan Yuğur Özerk Nahiyesi Kansu eyaletine bağlı Hexi (Heşi) Koridorundaki Qilianshan (Çilienshen) dağının kuzeyindeki dar, uzun derede yer almıştır. Onların ekonomisi hayvancılığa dayalıdır. Bütün nahiye doğuda Huangqing bölgesi, batıda Mati, Kangle, Dahe ve Qifing bölgeleri, kuzeyde Minghua bölgesi gibi birbirine bağlanmayan üç bölgeden ibarettir. Sunan nahiyesindeki Yuğurlar genellikle Minghua, Dahe, Kangle, Huangqing'den ibaret dört bölgeye dağılmışlardır. 1982 yılındaki statistik malûmata göre Yuğurların nüfusu 8088 kişidir.

Yuğurlar kendilerine özgü tarih, dil, din, örf ve âdetlere sahiptirler.

1. Yuğurların dili

Tarihî kaynaklarda Yuğurlar'ın Yuan döneminin sonlarına kadar yazı kullandıkları kaydedilmiştir. Ancak sonraki göç ve yer değiştirmeler nedeniyle yazıları unutulmuştur.

Bugünkü Yuğurlar Batı Yuğur dili, Doğu Yuğur dili ve Çin dilinde konuşmaktadırlar.

Yuğurlar tarihi sebeplerden dolayı Batı Yuğurlar ve Doğu Yuğurlar diye ikiye ayrılmışlardır. Onların dili de Batı Yuğur dili ve Doğu Yuğur dili diye ikiye ayrılmıştır. Bu iki dil belirli farklılık arz etmektedir. Doğu Yuğur dili Altay dil-

* Bu yazı *Şincang daşö İlmî Jurnîli (Doğu Türkistan Üniversitesi İlmî Dergisi)* nin 1990 yıllık 4. sayısından alındı. Yuğurların tarihiyle ilgili bir kısım müellifin tarafımdan aktarılan diğer bir yazısında da yer aldığı için tekrarlamamak maksadıyla çıkarılmıştır.

leri ailesinin Moğol dili grubuna ait olup, Moğolca'ya yakındır. Bu dilde konuşan Yuğurlar esasen Sunan Yuğur muhtar nahiyesinin Kangle, Dahe bölgesi ve Huangqing'in bazı bölgelerinde yerleşmişlerdir.

Batı Yuğur dilinde konuşan Yuğurlar ilçenin Minghua, Dahe ve Huangqing bölgesinin bazı yerlerine yerleşmişlerdir. Batı Yuğur dili Altay dilleri ailesinin Türk dili grubuna ait olup, Uygur Karluk dillerine daha yakındır. Sovyetler Birliği'nin Türk dilleri uzmanı S. İ. Malov Batı Yuğur dili için "Eski Türk dilinin özelliklerini muhafaza eden ilk dönem Türkçesi olup Uygur yazı diliyle akrabadır"¹ demektedir.

Batı Yuğur dilindeki pek çok kelimeler bugünkü Uygur dilindeki kelimelere benzer. Meselâ:

Yuğurca:

ana
oğul
señne
kelen
aniga
tülge
sagesğan
ahrslan
enek
buga
yahşi
yimsak
ozak
keñ
az
semes
yahsel
gondağ
goħan

Uygurca:

ana
oğul
singil (küçük kız kardeş)
kelin (gelin)
anika (ana, büyük anne)
tülke (tilki)
seğizhan (saksağan)
arslan
enek (inek)
buka (geyik, ceylan)
yahşi (iyi, güzel)
yumşak
uzak
keng (geniş)
az
simiz (semiz, şişman)
yeşil
kandak (nasıl)
kaçan (ne zaman)

1 Baskakov, *Türk Dillerinin Tasnifi Meselesi*, Milletler neşriyatı, Çince, 1958, s. 27, 30, 49.

ni	ne
oğurla-	oğurla- (çalmak)
erget-	üget- (öğretmek)
yiğla-	yiğla- (ağlamak)
suğar-	suğar- (sulamak)
sagen-	seğın- (özlemek)
sat-	sat-
sola-	sola- (kapatmak)
berençi	birinçi
yüzençi	yüzünçi
bir - sige kun	bir - ikki kün
bes ay	beş ay

Yukarıdaki isim, sıfat, zamir, fiil ve sayıları içerisine alan kelimeler bugünkü Uygur dilindeki kelimelerle fonetik yönden aynı olmakla kalmayıp, anlam bakımından da aynıdır.

Batı Yuğur dili eski Uygur dilinin sayı saymadaki özelliklerini muhafaza etmiştir. Meselâ, onlar birden ona kadar olan sayıyı bugünkü Uygurlar gibi sayarlar. On birden itibaren farklılık başlar. 11, 12, 13, ... 19'a kadar olan sayıları bir yirmi, iki yirmi, üç yirmi, ... dokuz yirmi diye sayarlar. 20'ye iki on derler. 21, 22, 23 ... 29'u bir otuz, iki otuz, üç otuz ... dokuz otuz diye sayarlar. 30'a üç on derler. Sayılar işte bu sırayla sayılır. 100'e yüz derler, on bine bir tümen, on bin ya da bir ayak derler.

Batı Yuğur dilinde konuşan Yuğurlar, kendi civarındaki Doğu Yuğurları, Moğollar ve Tibetlilerle olan münasebetleri sırasında Moğol ve Tibet diline ait bir kısım kelimeleri ödünç almışlardır. Ayrıca onlar 1949'dan beri Çince'den siyasî, iktisadî, kültür ve askerlikle ilgili yeni kelimeleri kabul etmişlerdir.

2. Yuğurların dinî inancı

Yuğurların ataları olan Huihe (Uygur) lar Moğolistan'ın kuzeyinde yaşadıkları dönemde Şaman ve Mani dinlerine inanmışlardır. Şaman dininin kalıntıları Yuğurların yaşamlarında bugüne kadar muhafaza edilmiştir. Meselâ, evlenen kız çadırın iki tarafına yakılan ateşin ortasından geçirildikten sonra çadıra alınır. Damat ağaçtan yapılan yay ile geline ok atarak onun üzerindeki kötü ruhları kovar.

Yuğurlar Tanrı'ya "Dengri", "Han Dengri" derler (Genellikle Yuğur dilinde "t" sesi "d" ye değişir). Onlar eskiden Gök Tanrıya inanmışlardır.

Uygurlar batıya göç edip Ganzhou etrafına geldiklerinde, ipek yolu üzerindeki Hexi Koridoru çevresinde Buda dini çok kuvvetliydi. Buda dini, Genzhou Uygurları arasında yayılarak yavaş yavaş onların esas dini hâline gelmiştir. Yuan sülâlesi döneminde Hexi Uygurları Buda dininin bir kolu olan Lâma dinini kabul etmişlerdir. Lâma dininin Yuğurlar üzerindeki etkisi çok kuvvetli olmuştur. Yuğur bölgelerinde Lianhua, Huang Wan Kanglong, Minghai Sangramileri gibi pek çok Lâma tapınakları yapılmıştır. Her aileden bir kişinin rahip olması zorunlu olmuştur. Yuğurlar düğünlerde, ölü için yapılan merasimlerde ve hastalıklarda tapınaklara gidip Lâma davet ederler. Çocukları doğduğu zaman Lâma davet ederek çocuklarına isim veririrler. Her sene belirli tarihlerde tapınaklarda toplantı tertip ederler. Yuğur bölgesindeki Lâmaların Tibet bölgesindeki Lâmalardan farkı şudur ki, Yuğur Lâmaları evlenebilirler, genellikle çoğu kendi ailesine dönüp çalışırlar. Lâma dini Yuğurlar arasında 1949'a kadar mevcut olmuştur. Bu dinin tesiri bugüne kadar devam etmektedir.

3. Yuğurların örf ve âdetleri

1. Giyim kuşam bakımından:

Yuğurlarda kızlarla kadınların giysileri farklıdır. Küçük kızlar genellikle saçlarını kestirip sadece bir belik bırakırlar. On yaşından sonra saçlarını uzatırlar. Evleninceye kadar saçlarını beş ya da yedi belik olarak örerler. Evlendikleri zaman üç belik olarak örerler. Kızlar şapkalarının önüne ya da saçlarına alınlarına sarkacak kadar çeşitli mercan, incilerden yapılan "şadartka" (takı) asarılar. Boyunlarına da gümüş, mercan ve incilerden yapılmış takılar takarlar. Kızlar evlendikten sonra uzun elbise ve üzerine de yelek giyerler. Uzun, renkli kemer bağlarlar. Küpe (kulak sırğa), yüzük, bilezik (kulağı) takarlar. Saçlarına takı takarlar. Takı, üç olur. İkisi yandaki iki beliklerine takılıp önlerine sarkıtılır ki, buna "kan" denir. Diğeri de arkasındaki beliklerine takılır. Buna "tongdisik" denir. Bu takıların uzunluğu dizlerinden aşağıya kadar gelir. Takılar genellikle 15-20 cm. genişliğindeki uzun kumaşın üzerine mercan, inci, midye kabuğu, nazar boncuğu gibi süs eşyalarını güzel bir şekilde dizerek onları kumaşa dikmek suretiyle

elde edilir. Her bir takı üçe ayrılmış olup gümüş küpelerle bağlanmıştır. Her bir takımın ağırlığı 2-3 kg. vardır. Uzun elbise ve yeleklerinin yakalarına, pantolonlarının paçalarına çeşitli şekilde nakış yaparlar. Kadınlar başlarına sivri kalpak giyerler. Sivri kalpaklarının ve takılarının üzerine kırmızı perçem takarlar. Ayaklarına çizme giyerler.

Erkekler yandan ilikli uzun elbise giyip üzerine kemer bağlarlar. Ayaklarına çizme, başlarına kalpak giyerler.

2. Yemek içmek bakımından:

Yuğurlar günde iki kez çay içmeye ve bir öğün yemek yemeye alışmışlardır. Kavut çayı, onların en çok sevdikleri çaydır. Kavut çayı, kâseye kavut, tere yağı, (Ürümçük “çula”), kaymak koyup üzerine demlenmiş sütlü çay doldurmak suretiyle yapılır. Onlar ekmeği tavada pişirirler, pişi yaparlar.

Yuğurlar, sivri ağızlı, yuvarlak tuynaklı hayvanların etlerini yemezler. Mese-lâ, deve, köpek, at, eşek, tavuk, domuz, balık gibi hayvanların etlerini yemek yasaklanır. Ancak şimdi onlar bu hayvanlardan tavuk, domuz ve balığın etlerini yemeye alışmaktadırlar.

3. Ev bark bakımından:

Dağ eteklerinde hayvancılıkla uğraşan Yuğurlar, genellikle çadırlarda otururlar. Eskiden çadır kapısından girerken ibadet etmek maksadıyla evin köşesine Buda'nın heykeli konulurdu, şimdi çadırlar yeni tarzda yapılmaktadır. Yere keçe ve kilimler konulur. Sol taraf yatak odası olarak kullanılır, sağ tarafa ev eşyaları, mutfak takımı gibi şeyler konulur. Genellikle erkek misafirler evin sol tarafında, bayanlar sağ tarafında otururlar. Çadırın kapısını kuzeye doğru açmak makbul değildir.

Düz bölgelerde hayvancılık ya da çiftçilikle uğraşan Yuğurlar esasen yerleşik hayata geçmiş olup, kerpiçten yapılan evlerde otururlar.

4. Ölüm ve ölü için yapılan merasimler bakımından:

Yuğurlar cenazenin defninde yerleştikleri coğrafik alanın farklılığı nedeniyle yakmak suretiyle defnetme, toprağa verme ve açık havaya defnetme gibi üç usulü kullanmaktadırlar.

A. Yakmak suretiyle defnetmede cesedi giyindirdikten sonra ağzına gümüş, mermer gibi şeyleri koyarlar ya da ağzı, gözü ve kulakları tereyağıyla doldurup bir beyaz keçenin veya beyaz kumaşın üzerine batıya doğru yan yatırır. Cenazeyi genellikle üç gün bekletirler. Dördüncü gün yakma yerine götürüp yakarlar. Cenazeyi uğurlamaya kadınlar gitmezler. Ölenin hayattayken kullandığı eşyaları ve giysileri de birlikte yakılır. Cenaze yakılıp üç ya da yedi gün sonra ölenin akrabaları cenazenin yakıldığı yere gidip cenaze külünü toplar ve bir beyaz çuvala doldururlar. Çuvala yine biraz gıda maddesi ve kül arasından çıkan gümüş, süs taşlarını koyarlar. Sonra oraya bir mezar kazarak çuvalı mezara gömerler. Mezarın üzerine beyaz taşlarla işaret koyarlar. Cenazenin yedinci günü, kırk dokuzuncu günü ve birinci yıl dönümünde ölenin akrabaları Lâma davet ederek dua okutup aş verirler. Ölenin ailesindekilerden bayanlar kırk dokuz gün saçlarını taramazlar, erkekler ise traş olmazlar. Bulaşıcı hastalık ve doğumda ölenler yakılmazlar. Yeri 1.5 m. derinlikte kazarak cesedi oraya gömerler. Üç sene sonra mezarı açıp cesedi yakarlar ve onu tekrar mezara gömerler.

B. Açık havaya defnetme:

Kangle bölgesinde yerleşmiş olan Yuğurlar genellikle cenazeyi açık havayı defnetme yöntemini kullanırlar.

Birileri öldüğü zaman bir gün dua okuttuktan sonra cenazeyi defnedilecek yere götürürler. Cenazeyi soyundurup bir parça taşın üzerine koyup giderler. Üç gün sonra, ölenin akrabaları cenazenin konulduğu yere gelip cesedi görürler. Ceset doğanlar tarafından yenmiş ise, o zaman ölen “Tanrı’nın huzuruna gitmiş” demektir. Eğer yenmemiş ise, bunu kötülüğün işareti sayarlar ve Lâma davet ederek dua okuturlar. Genellikle ceset doğanlar tarafından yenip bitirilir.

Çinlilerin çoğunlukta olduğu bölgelerdeki Yuğurlar cenazeyi toprağa verme usulünü kullanırlar.

5. Yuğurların düğün âdetleri:

Yuğurlarda tek eşlilik esas olup, genellikle dış boylarla evlenmek âdetidir. Dış boylarla evlenmek âdeti insanların uzun yaşam süresinde edindikleri daha ileri bir evlenme âdetidir. İnsanlar “toplu evlenme”, “çift evlenme” âdetlerini yaşadktan sonra yakın akrabalar arasında yapılan evliliğin evlâtların sağlıklı yetişmelerine

getirdikleri zararın büyüklüğünü yavaş yavaş kavramaya başlamışlardır. Üretim güçlerinin gelişmesiyle insanlar yavaş yavaş tek başlarına yaşamaya geçmişlerdir. Bu sırada etrafındaki diğer topluluklar ile belirli temasta olmuşlardır. Dolayısıyla dış boylar ile evlenme âdetinin teşekkül etmesine imkân yaratılmıştır.

Yuğurlarda dış boylarla evlenme âdeti bugüne kadar devam etmiş olup, o klanlık rejiminin bir kalıntısıdır.

Eskiden Yuğurlarda genellikle “baba ve annelerin anlaşmasıyla evlenme” ve “kıza gelinlik giydirip çadır ayırma” gibi iki çeşit evlenme şekli mevcuttu. Biz bu şekilleri 1949’dan önceki durumuna göre gözden geçirelim:

a. Yuğurlarda evlâtlar ergenlik çağına geldikten sonra, erkek taraftan birkaç elçi, iki şişe içki ve bir parça bilg (üç köşeli olarak katlanmış beyaz kumaş) alarak kızın evine gider. Eğer kızın ailesi bu evliliğe razı ise içki ile kumaşı kabul eder, razı değilse kabul etmez. Kızın ailesi bu evliliğe razı olduğunu bildirdikten sonra geleneğe göre 120 çeşit başlık ister. Erkeğin ailesi birkaç defa adam gönderip istenen başlığın azaltılmasını rica eder. Erkek taraftan her defa adam geldiğinde kızın ailesi çeyizleri belirli oranda azaltır. Damat da kızın ailesine giderek başlığı azaltılmasını rica eder. Sonuçta başlık en az 20, en fazla 50-60 çeşit olarak belirlenir.

Başlık belirlendikten sonra iki aile düğün işlerini müzakere ederler. Lâma davet ederler. Lâma damat ve gelinin yaşı, ay gününe göre düğün tarihini tespit eder. Düğün tarihi belirlendikten sonra düğün sahibi iki taraf düğüne davet edecek misafirlerin listesini çıkarırlar. Düğün davetiyeleri on gün önce misafirlere ulaştırılır. Düğünden üç gün önce düğün sahiplerinin akrabaları ve komşuları gelip düğün işlerine yardım ederler. Düğün, iki üç gün sürer. Düğün ilk gün gelinin evinde, ikinci gün damadın evinde yapılır. Çaylar içildikten sonra gelinin babaannesi, kardeşleri sırasıyla misafirlere ikişer kadeh içki sunarlar. İçki içildikten sonra et yemeği verilir. Çorbalar da içildikten sonra hizmetçiler misafirlere içki vermeye başlarlar. Damat tarafının misafirleri de gelin tarafının misafirlerine içki sunarak onları ertesi gün damat tarafının evinde yapılacak düğüne davet ederler. Misafirler ve ev sahipleri şiir ve şarkılar söylerler. Gelin adına şarkı söyleyen kişi, baba ve annesinin kendisini bin bir zorlukla yetiştirdiğini, ken-

disinin baba ve annesinden ayrılmaya kıyamadığını ifade ederek minnettarlığını bildirir.

Kızın amcası ve akrabaları kıza teselli verme şarkısı söylerler. Akşam yemeği yendikten sonra resmî oyun başlar. Misafirler şarkı söyleyip dans ederler. Bu, bir gece devam eder. Ertesi sabah geline gelinlik giydirme töreni yapılır.

Gelin gelinlik giyerken yüksek sesle ağlar. Gelinin annesi ya da yengeleri ağlayarak gelinin saçına takı takarlar. Etrafındakiler kolektif hâlde “aloy” şarkısını söylerler.

Aloy, aloy,
 Aloy, doğu kızardı, gelinin gelinlik giyecek zamanı geldi.
 Aloy, aloy,
 Aloy, gelin sevgili baba annesine teşekkür etti.
 Aloy, aloy,
 Aloy, gelin annesinin koltuğundan ayrıldı.
 Aloy, gelin başına takı taktı, annenin yüreği sızladı.
 Aloy, aloy,
 Aloy, bu üzüntü hem sevinç göz yaşıdır.
 Aloy, aloy,
 Aloy, güneş çıktı, artık gelinin evden ayrılacağı zaman geldi.

“Gelin uğurlama” da kolektif söylenen bu “aloy” şarkısı, Uygurların gelini alırken damadı sararak kolektif hâlde söylenen “Allavla” şarkısına benziyor.

Gelin, gelinliğini giydikten sonra gelin ya da gelin adına başka biri “ayrılık” şarkısını söyler. Gelin şarkıyla kendisini yetiştiren baba ve annesine teşekkür eder. Onlardan kendisini unutmamalarını ve meraklanmamalarını rica eder. (Eğer gelin bu düğüne razı değilse, o zaman şarkısıyla kendi dert ve üzüntülerini, nefretini ifade eder).

Ayrılık şarkısı söylendikten sonra, gelinin akrabaları ve diğerleri “uğurlama şarkısı”nı söylerler.

*Sola dönüp annene eğil, teşekkür et,
 Sağa dönüp babana eğil, teşekkür et,
 Atın tuynağı takırdıyor, zilleri tıngırdıyor,
 Bırak gelincik üzölmeyi,
 Götürüp bırakırız kendimiz seni.*

Düğünbaşı “atların” diye bağırır. Bu gelin tarafındaki düğünün sona erdiğini bildirir. Gelin alayı “aloy” şarkısı tarzında bağırarak yola koyulurlar.

Yuğurlarda gelinin amcasının itibarı ve yeri herkesten yüksektir. Düğünden evvel, önce amcasının fikri alınır. Amca, yeğenin miras hakkı ve evlenmesini belirlemede mühim rol oynar.

Gelin alınan gün, damat tarafından gelin alayını karşılamaya adam gönderilir. Onlar gelinin geleceği yol üzerinde elverişli bir yer seçerek keçe yayar, üzerine içki ve etleri dizerek onları beklerler. Gelin alayı gelir gelmez damat tarafının adamları koşarak varıp gelin tarafının at ve develerinin yularlarını tutmaları lâzımdır. Yoksa gelin alayı atlarını koşturup her tarafa kaçarlar. Gelin tarafının esash misafirleri at ve develerinden inip et yiyip içki içerek dinlenirler. Atlardan inmeyenlere ise damat tarafının adamları et ve içki verirler. İçki sunan adam ilk iki kadeh içkiyi göğe ve yere saçar. Bununla Tanrıdan bereket diler. İçki sunulduktan sonra misafirler ile ev sahipleri atlarına binerek damadın evine doğru ilerlemeye devam ederler.

Damadın evine geldiklerinde gelin alayının bir kısmı atlarıyla her tarafa kaçarlar. Damat tarafından önceden tayin edilen kişiler onları takip ederler ve yetişip atlarının yularından tutarak geri getirirler. Gelin tarafından birkaç kişi gelin için hazırlanan çadırın etrafında atlı olarak üç defa dönerler. Damat tarafından birkaç bayan çadırın içerisinde tahta tencereleri takırdatıp bağırarak atları ürkiütme isterler. Evin etrafında döndükten sonra gelini attan indirirler. Damadın babası ve amcası kendi eliyle gelinin yakın akrabalarına içki sunarlar. İçki içildikten sonra ev sahipleri misafirleri misafirhaneye götürürler. Misafirlerin önlerine pişi, kavut çayı getirilir. Çaydan sonra damadın akrabaları misafirlere ikişer kadehten içki sunarlar. (Böylece damat tarafındaki düğün resmen başlamış olur). Damat gelin için hazırlanan elbise, takı, yüzük, küpe, bilezik gibi şeyleri alıp gelir. Kızın sağdıç gelini tekrar süsler. Gelin süslendikten sonra büyük salona getirilir. Salon kapısı önüne ayrı ayrı iki ateş yakılır. Damat çubuktan yapılmış yayı alarak bekler. Gelin salon kapısına getirildiğinde damat geline doğru üç tane ok atar. Bu kötü ruhları kovmak anlamına gelir. Sonra gelini ateşten atlatarak salona alırlar.

Salonda erkekler sol tarafta, bayanlar sağ tarafta otururlar. Düğüncübaşı yünle sarılan pişmiş koyun butunu tutarak “Yoda, yoda” şiirini söyler. Damat ile gelin misafirlere ikişer kadehten içki sunarlar. İçkiyi erkek bayan herkes içer. İhtiyarlar Yuğurların tarihî destanlarını ve düğünün ortaya çıkması hakkındaki şiirleri söylerler. İçki epey içildikten sonra atışmalar başlar, dans edilir...

Düğün sonunda damat tarafı gelinin esaslı akrabalarının önlerine bir parça kumaş, pişmiş et ve içki koyarlar. Gelinin akrabaları avlunun ortasına konulan masaya kendilerinin getirdiği çeyizleri koyup misafirlere gösterirler. Gelinin çeyizi ailesinin iktisadî durumuna göre değişir. Gelinin ailesi damat için bir takım elbise hazırlar. Damat hemen orada bu elbiseyi giyer. Gelinin akrabaları gelini getirip kaynanasına resmî olarak teslim ederler. Bu sırada gelinin amcası kızın huyu, karakteri ve özelliklerini şiirle anlatır. Damadın babaannesi, akrabaları ve komşularına ayrı ayrı hâlde ikişer kadehten içki sunarak onlardan geline iyi bakmalarını, sevmelerini rica ederler. Eğer gelin gençliği ve acemiliğinden dolayı bir yanlışlık yaparsa onu affetmelerini isterler.

Gelini teslim etme töreni bittikten sonra gelinin akrabaları dönerler. Böylece düğün sona erer.

b. Çadır ayırıp gelinlik giydirme düğünü

Bu, Sarı Uygurların ikinci düğün şekli olup, 1949'dan sonra ortadan kaldırılmıştır.

Yuğur kızları 15 ya da 17 yaşına (tek sayı) geldiklerinde babaanneleri kızlarına gelinlik giydirme töreni düzenlerler.

Kız ergenlik çağına ulaştığında kızın baba ve annesi akrabalarını çağırırlar. Lâma davet ederek ayet okuturlar. Sonra iki bayan kıza gelinlik giydirirler. Gelinlik elbise, yelek, renkli kemer, sivri kalpak, çizme, saç takısı vb.den oluşur. Bu andan itibaren kız kızlık dönemine veda edip kadınlık dönemine adım atar. Kızın baba ve annesi kendi evinin civarında kızına ayrı bir çadır dikerler. Kız giyindikten sonra misafirlerin huzuruna çıkıp onlara birer çay ya da içki sunar. Sonra kızın akrabaları kıza kız için hazırlanan çadıra götürürler. Eğer kız baba ve annesiyle yaşamak istiyorsa baba ve annesinin çadırına geri dönebilir. Kız gelinlik giydikten itibaren özgürlüğe erişir. Eğer gönlünce birini bulursa onunla ken-

di küçük çadırında birlikte yaşar. Çocuk sahibi olsa da başkalarının dedikodusuna maruz kalmaz. Doğan çocuk konuşmaya başladığı zaman annesiyle yaşamakta olan kişiye “yezne” ya da “tağa” diye hitap eder. Çocuklar çoğunlukla kendi babasını bilmezler. Eğer uyuşamazsa o erkekten ayrılıp başka birini bulur. Ayrıldıktan sonra erkek kadının evinden eşya götüremez. Çünkü erkek kadının evine ilk geldiği zaman eli boş gelir. Doğan çocuk da kadına kalır. Bu sırada hiçbir nikâh işlemi yapılmaz.

Kadınla birlikte yaşamakta olan kişinin mutlaka kadının ailesinin işlerine yardım etmesi gerekir. Yoksa kadının baba ve annesinin soğuk muamelesine maruz kalır. Kadın erkeğin kontrolü altında bulunmaz. Ayrıca kadının ailedeki yeri ve yetkisi de üstündür.

Yuğurların bu tür düğün şekli eski çift evlilik âdetinin esas özelliğini yansıtır, dolayısıyla bizi Uygurların eski evlenme âdetlerini araştırmada kıymetli malzemeyle temin eder.

4. Yuğurların millî sanatı

Yuğurların ataları olan Ganzhou Uygurları Hexi Koridorunu kendi hudutlarına katıp İpek Yolunu açtıktan sonra onların millî iktisadının gelişmesiyle millî sanatı da hızlı gelişmiştir. Onlar kendilerinin eski medeniyet miraslarının yanı sıra çevresindeki diğer milletlerin medeniyetlerini de kabul etmişlerdir. Tarihî kaynaklara göre, onların aynı dönemlerdeki dans ve müziği çok gelişmiş olup iç bölgelere kadar ulaşmıştır.

*“Kavallar yapılıyor güney dağ kamışından,
Bu müzik, aslında Kuçar şehrinde çıkan.
Ezgisi Çin ülkesinde bir acayip değişmiş,
Onu Liangchou Uyguru çalıyor bize şu an.
Yanda durup dinleyen kişiler feryat etse,
Yurt hasreti çekenin gözlerinde yaş revan”²
Liangchou'nun Uygurları çalgınca dans ederler,*

2 Şincang'ın Tang Devrindeki Dans Müzik Sanatı, Abduşükür Muhammetimin, Şincang Helk neşriyatı, Uygurca, 1980, s. 49.

*İlmik burun, etleri beyaz mermere çalan.
Yere deęip sürüklenir belindeki belbaęı,
Gömleęinin peşleri kıvrılmış iki yan.
O çadırın önünde kendi dilinde fısıldayıp,
Yenlerini sıvazlayıp dansa başladı o an³.
Sazcı Uygur diliyle mermerli çalgıyı çalsa,
Çekiyor bizi Ganzhou dansı kendine celbetip.
Efendim iş çok diye bize bunca kızmayın,
Dinlemek yeędir bu sazı uykudan geçip⁴.*

Yukarıdaki şiirler Çinli şairler tarafından yazılmış olup, onda Uygur dans ve müziğinin güzelliği anlatılmaktadır. Şiirde bahsedilen “Liangzhou” bugünkü Kansu eyaletindeki Yongchang nahiyesinin doğusu, Tianzhu’nun batısındaki bölgeleri gösterir. “Ganzhou” ise bugünkü Kansu eyaletindeki Zhangye nahiyesinin hudutları olup, burası eskiden Ganzhou Uygurlarının merkezi olmuştur.

Demek ki, Yuğurların ataları olan Ganzhou Uygurları asil sanat geleneğine sahiptiler. Ancak bugünkü Yuğurlar atalarının bu güzel medeniyet miraslarını muhafaza edememişlerdir. Onların belirli çalgı aletleri yoktur. Rivayetlerde “akku sazı” (kuğu sazı) denilen telli sazının bulunduğu, sonraları onun da kaybolduğu kaydedilmiştir. Onların bugünkü dansları da basit olup, Tibetlilerinkine benziyor.

Yuğurların yazısı muhafaza edilemediği için, halk sözlü edebiyatı Yuğur milî sanatının esas şekli hâlini almıştır. Onların uzun üretim ve yaşam süreci içerisinde edindikleri tecrübeleri, düşünce ve duyguları, yaşam serüvenleri, türkülerde, rivayet, hikâye, destan ve atasözlerinde canlı bir şekilde yansıtılmaktadır.

Türküler, Yuğurların en çok sevdikleri sanat şekli olup, Yuğur steplerinin her yerinde Yuğur türkülerini dinlemek mümkündür.

3 *Uyguk Klâsik Müziği Makam Hakkında*, Abdüşükür Muhammetimin, Milletler neşriyatı, Uygurca, 1981, s. 48, 52.

4 *a.g.e.*

Örf - âdet türküleri Yuğurların örf ve âdetlerinin çeşitli yönlerini canlı bir şekilde aksettirmektedir. Bunların içerisinde düğün türküleri ağırlıklı olup, Yuğurlar düğün başlangıcından sonuna kadar bu türkülerden vazgeçemezler. Yuğurların düğün türkülerinden Yuğur düğünlerinin bütün manzarasını görmek mümkündür.

Yuğur halk şiirleri müziksel özelliğe sahiptir. Her bir şiirin kendine özgü ezgisi vardır. Şiirlerde çoğunlukla direkt anlatım usulü kullanılır. Onlarda edebî sanatlar fazla kullanılmaz. Genellikle türkülerde mısra başı “oy”, “aloy” gibi yardımcı seslerle başlar, “tay, gay, dey” gibi benzer seslerle biter (Bazı türküler ezgi yönünden Kumul, Turfan ezgilerine benzer).

Xizhou Hazhou, Sarımak, Huang Derchen gibi destanlar Yuğurların severek söyledikleri destanlardır. *Xizhou Hazhou* destanında Yuğurların geniş çapta doğuya göç etme maceraları anlatılmaktadır. *Sarımak* ile *Huang Derchen*'de feodal evlenme âdetleri şikâyet edilmektedir. Onlarda Sarımak ve Huang Derchen gibi cesur, boyun eğmez kadın tipleri yaratılmıştır. Bu üç destanın ezgisi çok dokunaklı olup dinleyen kişinin yüreğini titretir.

Yuğur kadınları el işlerinde çok becerikli olup, nakış işlemede çok ustadırlar. Onlar giysilerine, yastık, yorgan çarşaflarına ve ev örtülerine çeşitli nakışları işlerler. Onlar yine kilim işlerler, çuval dokurlar, keçe yaparlar.

Hulâsa, Yuğurlar uzun müddetli yaşam süreci içerisinde kendilerine özgü örf, âdet ve gelenekleri şekillendirmişlerdir. Bunlar üzerindeki araştırmalar bize eski Uygur ve Türk halklarının folklorunu araştırmada kıymetli malzemeler temin edecektir.

AKT. ALİMCAN İNAYET